

УДК 340.12

ТВОРЧА БІОГРАФІЯ КАРЛА ЛАРЕНЦА: НЕОГЕГЕЛЬЯНСТВО, ЧИННІСТЬ ПРАВА, ЮРИСПРУДЕНЦІЯ ОЦІНОК, МЕТОДОЛОГІЯ ПРАВОЗНАВСТВА, ПРАВИЛЬНЕ ПРАВО І Т. Д.

Олександр НАСТАСІЙЧУК,

аспірант юридичного факультету Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича,
головний спеціаліст відділу управління персоналом Чернівецького окружного адміністративного суду

SUMMARY

The article deals with evolution of Karl Larenz's, German jurist (1903–1993), scientific way. Exploring through the lens of Neo-Hegelianism, he studied such problems as force of law, methodology of legal science, right law, civil law, etc, oriented to formation of jurisprudence of evaluations. It was established that the published core of Larenz's jurisprudence of evaluations is concentrated in such works as Hegel's Doctrine of Imputability and the Concept of Objective Imputability (1927), The Problem of Force of Law (1929), Introduction to Hegel's Philosophy of Law (in co-authorship with J. Binder and M. Busse) (1931), Methodology of Legal Science (1960–1991) (NB), Unavoidability of Jurisprudence as a Science (1966), Right Law (1979) etc. K. Larenz's scientific contribution prior to and after 1945 is presented.

Key words: biography, Karl Larenz, Neo-Hegelianism, force of law, jurisprudence of evaluations, methodology of legal science, right law, philosophy of law.

АНОТАЦІЯ

У статті йдеться про розвиток творчості німецького юриста Карла Ларенца (1903–1993 рр.), який досліджував у руслі неогегельянства такі питання: проблема чинності права, методологія правознавства, правильне право, цивільне право та інші, орієнтовані на формування юриспруденції оцінок. Встановлено, що літературне ядро юриспруденції оцінок Карла Ларенца складають такі його праці: «Вчення Гегеля про зарахування й поняття об'єктивного зарахування» (1927 р.), «Проблема чинності права» (1929 р.), «Вступ до філософії права Гегеля» (спільно з Ю. Біндером та М. Буссе) (1931 р.), «Методологія правознавства» (1960–1991 рр.) (NB), «Про невідворотність юриспруденції як науки» (1966 р.), «Правильне право» (1979 р.) та ін. Наведено відомості про творчість Карла Ларенца до і після 1945 р.

Ключові слова: біографія, Карл Ларенц, неогегельянство, чинність права, юриспруденція оцінок, методологія правознавства, правильне право, філософія права.

Постановка проблеми. Етико-правовий дуалізм є чи не найбільш важливою проблемою філософії права, а поділ права на позитивне та природне є його традиційним виразом ще із часів формування права стародавніх Греції та Риму. У сучасній літературі цей вираз зводиться до більш абстрактного поділу права на позитивне та не-позитивне, кожний із яких береться до уваги з ексклюзивного або інклюзивного погляду (Р. Алексі). В історії права відомі й інші його відображення. Одним із них є існування трьох головних методологічних тенденцій у праворозумінні: юриспруденції понять, з одного – позитивного – боку, та юриспруденції інтересів і юриспруденції оцінок, з іншого – не-позитивного, якщо позитивізм розуміти у вузькому сенсі як встановленість права державою.

У тісній сукупності названих підходів юриспруденція оцінок є найбільш сучасною правовою методологією та розвитком насамперед юриспруденції інтересів. Вона тісно пов'язана з іменем німецького юриста Карла Ларенца, творчість якого в Україні є маловідомою, а тому потребує свого належного висвітлення.

Актуальність теми. Беручи до уваги зазначене вище, актуальність запропонованої теми дослідження визначається необхідністю попереднього ознайомлення зацікавлених осіб із творчим доробком К. Ларенца, орієнтованим на формування класичної юриспруденції оцінок.

Отже, **метою статті** є аналіз творчої біографії Карла Ларенца з погляду формування класичної юриспруденції оцінок.

Для досягнення поставленої мети були вирішені такі завдання:

– визначити літературне ядро класичної юриспруденції оцінок (юриспруденції оцінок К. Ларенца);

– визначити ключові поняття класичної юриспруденції оцінок, які зустрічаються у творчості К. Ларенца, тобто її теоретичне ядро.

Предметом дослідження є корпус текстів, автором яких є К. Ларенц або які стосуються К. Ларенца.

Для досягнення поставленої мети і вирішення завдань у статті були використані такі наукові методи: біо- та бібліографічний аналіз, системний підхід, класифікація та ін.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ім'я Карла Ларенца у вітчизняній літературній традиції часто згадується в контексті критики неогегельянства за його вклад в ідеологію Третього рейху. Так, як зразок такої подачі можна навести позицію В. Нерсисянца, який писав: «Основні аспекти неогегельянської інтерпретації політико-правового вчення Г. Гегеля дали насамперед німецькі неогегельянці (Г. Лассон, Ю. Біндер, К. Ларенц (NB. – О. Н.), Т. Гаєрінг, Є. Гірш, В. Шмідт та ін.). Зародившись в умовах агресивних установок вільгельмівської Німеччини, німецьке неогегельянство теоретично обґрунтувало «ідеї 1914 року», а після краху кайзерівської Німеччини атакувало буржуазно-демократичні принципи й інститути Веймарської республіки, виступало за тоталітарну державу. Німецькі неогегельянці вітали гітлерівський рейх і всіляко прагнули пристосувати до його внутрішньо- та зовнішньополітичних цілей своє трактування ряду консервативних ідей гегелівської філософії права» [1, с. 75].

Подібні погляди характерні і для інших авторів, які згадували К. Ларенца у філософсько-правовому контексті, причому часто не зрозуміло, у чому власне полягав предмет крити-

ки, оскільки він не наводиться, проте робиться посилання на роботу 1931 р., опублікованої в Берліні К. Ларенцом спільно з Ю. Біндером та М. Буссе, «Вступ до філософії права Гегеля» [1, с. 107; 2, с. 33; 3]. Втім, це недолік технічного характеру, оскільки творчість К. Ларенца справді у згаданий період часу заслуговувала на серйозну критику та несприйняття тих положень, які він при цьому використовував. Йдеться не про неогегельянський підхід взагалі, а про деталі легітимації нацистської ідеології за допомогою такого підходу, як, наприклад, у роботі «Правова особа і суб'єктивне право – до зміни поняття правової підстави» (1935 р.), коли констатується щодо кожного, вартого позитивної правової уваги: «Не як індивідуум, як просто людина <...> він мав би права й обов'язки й можливість оформляти правові відносини, а як член <...> народної спільності (Volksgemeinschaft). Тільки як член народної спільності він мав би свою честь, користувався б увагою як юридичний товариш (Rechtsgenosse)» [4, с. 241], тоді як членом народної спільності (Volksgenosse, народний товариш) мав би бути той, хто має німецьку кров, а тому стаття 1 німецького Цивільного кодексу (далі – ЦК), у якій йшлося йдеться нині про правоздатність, яка виникає з народження та не залежить від расової характеристики, проголошує: «Правоздатність людини починається із завершення народження» [5, с. 1; 6], що пояснювалося сучасниками створення ЦК тим, що «правоздатність, тобто здатність бути носієм прав та обов'язків, є внутрішньо притаманною кожній людині. Ця загальна правоздатність усіх природних осіб, не висловлена особливо в законі, має передумовою в § 1 («Правоздатність людини») «припис розуму й етики» [7, с. 35] і мала би бути в такій формі: «Юридичний товариш є тільки той, хто є народним товаришем; народний товариш є той, хто є німецької крові». Із зазначеного зроблено висновок: «Той, хто стоїть поза народною спільністю, стоїть також не у праві» [8, с. 358].

Загалом можна сказати, що діяльність К. Ларенца в 1933–1945 рр. може вважатися легітимацією фашистської ідеології в юридичній площині. Так, якщо взяти до уваги визначення ур-фашизму У. Еко в роботі «14 ознак фашизму» [9], то творчість К. Ларенца в цей період свідчить саме про зазначене. Наприклад, ур-фашизм говорить на новомові (14 ознака) – К. Ларенц використовує терміни, яких не існувало до того або вони мали інше змістовне наповнення: «юридичний товариш», «народний товариш» (народний – *vöklisch*, а не *volklich*, *Volks-*); привілеї за фактом народження в певній країні (7 ознака) – ідея К. Ларенца про внесення змін щодо визначення правоздатності у прив'язці до народження в Німеччині або в рамках німецької народної спільності; традиціоналізм невідворотно веде до неприйняття модернізму (2 ознака) – у глибині ідеологія К. Ларенца того часу розвивала теорію «Blut und Boden» – «Крові і землі» і т. д.

Більше позитивної в науковому плані уваги, критичної чи апологетичної, приділяється К. Ларенцу в контексті методології права. Так, В. Лазарев, критикуючи в 1969 р. позицію К. Ларенца щодо прогалін у праві, детально подає думку останнього, цікаву, зокрема, з погляду формування юриспруденції оцінок: «Мають також інтерес положення про прогаліни у праві, висунуті проф. К. Ларенцом. На його думку, прогаліни потрібно говорити не стільки там, де чинні норми не можуть бути застосовані без відповідного доповнення, де є неповнота окремого правоположення, а переважно там, де певне врегулювання загалом страждає неповнотою. Ці, що відповідають багато в чому цительманівським «несправжнім», прогаліни він називає «прогалінами в регулюванні» («Regelungslücken»). Вони існують, «якщо відсутнє правило, наявність якого очікується згідно з основною думкою й іманентною законодавчим правилам телеологією».

К. Ларенц критикує всі визначення прогалін, які входять із критеріїв, що лежать поза правом, вважаючи

подібні випадки помилкою у праві, де закони потребують поліпшення й перетворення, а не поповнення.

Певною мірою помилковість тверджень К. Ларенца очевидна, тому що необхідність у доповненні законодавства може викликатися як правовими, так і позаправовими критеріями, а потреба в перетворенні законів викликається іноді існуванням прогалін. Не можна виходити з того, що за всіх умов прогаліни заповнюються суддею (К. Ларенц ставить це метою своїх міркувань).

Не можна заперечити К. Ларенцу, коли він вимагає встановлення прогалін з іманентної законам телеології, якщо навіть включити сюди об'єктивні цілі і принципи, які впливають із законодавства. У цьому сенсі не викликає заперечень і визначення прогалін як «протипланової неповноти» законодавства. Услід за Енгішем К. Ларенц говорить, що прогаліна суперечить «плану законодавця». Якщо виходити з того, що прогаліни заповнюються судами (а це в буржуазній літературі не викликає сумніву), то обґрунтування прогалінності законів намірами законодавця більш прийнятне, ніж установлення прогалін щодо правового почуття, культурної свідомості того, хто застосовує право, «загальної правосвідомості», «всезагальної волі» або «загальної справедливості», як це пропонують інші буржуазні теоретики.

Визначення прогалін як «протипланової неповноти законодавства» мало в чому відрізняється від інших визначень, якщо не обмежувати критерії «протиплановості» сенсом, цілями і принципами, вираженими в законах. Наочно це проявляється в роботі К. Канаріса – учня мюнхенських професорів Енгіша й Ларенца [10, с. 45–46]. В. Лазарев як на предмет критики посилається на перше видання «Методології правознавства», автором якого є К. Ларенц та яке з'явилося в 1960 р. [11, с. 280–283, 286]. Саме ця робота, опублікована відтоді декілька разів, є класичною, голловною та вихідною для розуміння юриспруденції оцінок К. Ларенца. Так, ця праця виходила другим виданням у 1969 р. [12], третім – у 1975 р. [13], четвертим – у 1979 р. [14], п'ятим – у 1983 р. [15], шостим – у 1991 р. Останнє видання являє собою монографію, обсяг якої перевищує 500 сторінок [16]. Робота перекладалася на інші мови, наприклад, іспанську та ін. (готується до друку переклад українською мовою). Існує навчальний посібник із такою самою назвою, авторами якого є К. Ларенц та К. Канаріс, третє видання якого мало місце в 1995 р. та яке в Німеччині вважається класичним підручником із методології права. Зрозуміло, що остання монографія, враховуючи потреби студентів, є коротшою – близько 350 сторінок [17]. Вона планується до перевидання наступного року.

Творча біографія К. Ларенца, яка розпадається на два періоди: до і після 1945 року, стане досить зрозумілою, якщо взяти до уваги власне біографічні дані цього автора, які можна почерпнути із детального нарису, підготовленого К. Канарісом [18], або аналогічного нарису У. Дідерікзена [19], які ми беремо за основу для подальшого короткого та орієнтовного викладу. Також попереднє уявлення дають онлайн-ресурси, такі як сторінки енциклопедії [20], публіцистика [21], так звані неопубліковані праці (unpublished work) [22] тощо, які багато в чому беруть до уваги згадані нариси, автори яких є учнями К. Ларенца та були його колегами. Велике значення мають також праці біографічного та бібліографічного характеру, які стосуються творчості К. Ларенца [23].

Академічну біографію К. Ларенца можна розглянути за звичайним та природним (хронологічним) планом, беручи до уваги відомі події в історії Німеччини та світу: юридична освіта та захист дисертацій, викладацька практика до 1945 та після 1945 р.

Так, Карл Ларенц народився 23 квітня 1903 р. у Везелі, а помер 24 січня 1993 р. в Ольхінгу поблизу Мюнхена.

Основні його праці стосуються методології права та цивільного права, тому К. Ларенц був і залишається провідним німецьким методологом (у цьому розумінні філософом права, оскільки його методологія права є аксіологічною) і цивілістом. Проте в коло його інтересів входили й інші проблеми кримінального, державного та ін. права, а також інші питання філософії права, ніж ті, які стосуються методології права. Юридичній професії К. Ларенц навчався з 1921 р. в Берліні, Марбурзі, Мюнхені

і Геттінгені. Вивчав також економіку та історію. Референдарний екзамен здав у 1926 р. в Целле. На початку листопада 1926 р. він отримав вчений ступінь доктора права (промоція) в Геттінгені, захистивши дисертацію на тему «Вчення Гегеля про зарахування й поняття об'єктивного зарахування. Вклад в філософію права критичного ідеалізму і до вчення про «юридичну каузальність» [24]. У 1928–1929 рр. захищав габілітаційну дисертацію на тему «Метод тлумачення правочину: одночасно вклад в теорію волевиявлення» у Ю. Біндера в Геттінгені [25].

Починаючи з травня 1933 р. Ларенц викладав в університеті Кіля спочатку як заступник, а з 1935 р. як керівник кафедри філософа права Г. Гуссерля, який був усунутий як єврей із цієї установи. Це можна пояснити, зокрема, тим, що «після перебирання влади націонал-соціалістами в німецьких вищих навчальних закладах у 1933 р. розпочалося відсіювання викладачів правознавства. При цьому не всі університети були рівномірно забезпечені вірними режиму силами. Найбільше націонал-соціалісти перевтілили націлено і послідовно юридичні факультети Кіля, Вроцлава та Кенігсберга» [21].

К. Ларенц належав там, поряд із Ф. Віакером, К. Міхелісом, В. Зіббертом, Е. Хубером, Г. Дамом і Ф. Шаффстайном [22], до групи молодших професорів, яка позначається як Кільська школа і яка мається на увазі як коло наставників націонал-соціалістичного юридичного відновлення [18, с. 270–281; 26]. Згідно з Е. Кле, Ларенц був «одним із найважливіших теоретиків націонал-соціалізму в цивільному праві» [8, с. 358].

З 1934 р. К. Ларенц разом із Г. Глокнером був редактором такого видання, як «Журнал німецької філософії культури» («Zeitschrift für Deutsche Kulturphilosophie») [27]. 1 травня 1937 р. він стає членом Націонал-соціалістичної німецької робочої партії – НСДАП (членський номер 5 041 008). Також він був членом Націонал-соціалістичного союзу юристів [28, с. 110].

Після закінчення Другої світової війни К. Ларенц починаючи із грудня 1949 р. знову викладав в університеті Кіля, причому в нього спочатку була заборона на викладання через його діяльність між 1933 і 1945 рр. У 1960 р. він запрошується в університет Мюнхена, де залишався до виходу на пенсію в 1971 р. (емерітація – звільнення професорського складу від службових обов'язків, насамперед від викладання, яке проводиться в німецьких вузах із досягненням, як правило, 68 р.). К. Ларенц був учителем декількох сьогоденні впливових правознавців: крім уже згаданих К. Канаріса та У. Дідерікзена, також Х. Келера, Д. Ленена, М. Вольфа [20].

Потрібно сказати, що, підводячи підсумок своєї академічної та творчої біографії в роботі «Правильне пра-

во. Основні риси етики права» (1979 р.) [29], К. Ларенц визначає своє філософсько-правове кредо як прихильність до правопорядку, який ґрунтується на приватній автономії. Такого роду самооцінка говорить про зміну орієнтирів на 180 градусів щодо поглядів 1933–1945 рр. Проте неогегельянський підхід К. Ларенца залишався в силі впродовж всього життєвого шляху, починаючи, щонайменше, з 1926 р. – дати захисту першої дисертації. Про останнє свідчить сам факт створення нового методологічного напрямку – юриспруденції оцінок, яка є неогегельянським доповненням юриспруденції інтересів, а не простим перейменуванням, як зазначає Г. Кленнер [30, с. 295]. Юриспруденція оцінок є також розвитком у теоретичному та історичному плані юриспруденції понять (формально-догматичної, аналітичної, екзегетичної юриспруденції). Юриспруденція оцінок К. Ларенца – це данина так званому об'єктивному телеологічному тлумаченню права (тоді як, наприклад, юриспруденція інтересів стосується суб'єктивного телеологічного тлумачення, яке ще називається історичним тлумаченням волі законодавця) і тим самим цілей та соціально-каузальних факторів, які бралися до уваги законодавцем у процесі створення права.

Загалом творчий здобуток К. Ларенца з погляду формування юриспруденції оцінок можна розділити на три частини: по-перше, це літературне ядро юриспруденції оцінок, до якого належать такі праці, як «Вчення Гегеля про зарахування й поняття об'єктивного зарахування», «Проблема чинності права» [31], «Вступ до філософії права Гегеля» (спільно з Ю. Біндером та М. Буссе), «Методологія правознавства», «Про невідворотність юриспруденції як науки» [32], «Правильне право» та ін.; по-друге, цивілістичні праці, насамперед «Загальна частина цивільного права» [33] та «Підручник зобов'язального права» [34], а також інші праці; по-третє, інші периферійні щодо класичної юриспруденції оцінок праці, до яких можна відносити ті, які явно не стосуються сучасної методології права, зведеної до юриспруденції оцінок, та цивільного права, наприклад, праці, опубліковані до 1945 р.: «Німецьке оновлення права та філософія права» (1934 р.) [35], «Про предмет та метод народного мислення» (1938 р.) [36] тощо. Зрозуміло, що нас насамперед мають цікавити твори методологічно-філософського характеру, а інші, особливо із цивільного права, розглядаємо як ілюстративний матеріал.

Таким чином, творча біографія К. Ларенца бере свій початок щонайменше з 1926 р. та триває, з одного боку, до 1971 р. (емерітація) чи майже до самої смерті в 1993 р., якщо брати, зокрема, до уваги прижиттєві видання «Методології правознавства» (перше в 1960 р., останнє в 1991 р.), а з іншого – до сьогодні, адже знаходить своє продовження в посмертних виданнях тієї ж «Методології правознавства» як навчального посібника, здійснене учнем К. Ларенца К. Канарісом, в роботах, які досліджують юриспруденцію оцінок К. Ларенца з різних боків, зокрема з погляду теорії юридичної аргументації, та ін.

У центрі уваги К. Ларенца у процесі формування юриспруденції оцінок перебували, як свідчать, зокрема, заголовки та власне зміст наведених вище праць, такі питання: неогегельянський підхід, чинність права, методологія правознавства, правильне право та ін., які являють собою теоретичне ядро такого роду юриспруденції. Так, наприклад, намагаючись дати відповідь на питання: «Звідки ми все ж знаємо, що те, що ми називаємо позитивним правом, дійсно (wirklich, насправді, NB. – *O. H.*) є правом?», «На чому ґрунтується те, що норма, як би вона не могла виникнути, має значення (gilt) правової норми?» [31, с. 5], тобто на чому ґрунтується чинність правової норми. К. Ларенц критично досліджує психологічні, соціологічні, нормативні та онтологічні підходи [31, с. 9] щодо чинності

права та пропонує власний діалектичний підхід, у рамках якого формулює провідну позицію, якої буде дотримуватися впродовж всієї своєї творчості: «Чинність (Geltung) правопорядку є не сумою чинності окремих норм, а йде попереду чинності окремих норм» [31, с. 33].

Юриспруденція оцінок К. Ларенца є класичною юриспруденцією оцінок, оскільки в її рамках знайшло своє зразкове втілення системне вирішення трьох так званих вічних питань правознавства: «Як норма отримує чинність, або значення правової норми?», «Як методологічно застосовується (реалізується) правова норма?», «Як норма права співвідноситься у процесі реалізації права із правильним правом та/або ідеєю права?».

Висновки. З огляду на викладене вище можна зробити такі висновки:

1. Загалом творчий здобуток К. Ларенца з погляду формування юриспруденції оцінок можна звести до літературного ядра, до якого належать такі його праці, як «Вчення Гегеля про зарахування й поняття об'єктивного зарахування» (1927 р.), «Проблема чинності права» (1929 р.), «Вступ до філософії права Гегеля» (спільно з Ю. Біндером та М. Буссе) (1931 р.), «Методологія правознавства» (1960–1991 рр.) (NB), «Про невідворотність юриспруденції як науки» (1966 р.), «Правильне право» (1979 р.) та ін.

2. Теоретичне ядро юриспруденції оцінок складають такі питання: неогегельянський підхід, чинність права, методологія правознавства, правильне право та ін.

3. Подальше дослідження творчості К. Ларенца полягає у відповіді на поставлені наприкінці викладу основного матеріалу дослідження питання про розуміння чинності права, правозастосування та правильного права (та/або ідеї права) як ключових питань класичної юриспруденції оцінок.

Список використаної літератури:

1. Нерсесянц В. Гегель / В. Нерсесянц. – М. : Юридическая литература, 1979. – 111 с.
2. Современная западная философия. Энциклопедический словарь / под ред. О. Хеффе, В. Малахова, В. Филатова, Т. Дмитриева. – М. : Культурная революция, 2009. – 392 с.
3. Binder J. Einführung in Hegels Rechtsphilosophie / J. Binder, M. Busse, K. Larenz. – Berlin : Junker & Dünhaupt, 1931. – 94 S.
4. Dahm G. Grundfragen der neuen Rechtswissenschaft / G. Dahm, E. Huber, K. Larenz et al. – Berlin : Junker Duennhaupt, 1935. – 260 S.
5. Rehbein H. Das Bürgerliche Gesetzbuch mit Erläuterungen für das Studium und die Praxis : In 2 Bd. / v. H. Rehbein. – Berlin : Müller, 1899. – Bd. 1 : Allgemeiner Teil. – 1899. – XXVIII, 406 S.
6. Bürgerliches Gesetzbuch: die aktuelle Fassung bereitgestellt vom Bundesministerium der Justiz und juris [Elektronische Ressource]. – Zugang : <https://www.gesetze-im-internet.de/bgb/index.html>. – (Stand 24.03.2017).
7. Das Bürgerliche Gesetzbuch / Systemat. dargest. von E. Goldmann und L. Lilienthal. – 2. Aufl. – Berlin : Franz Dahlen, 1903. – Bd. 1 : Allgemeiner Theil und Recht der Schuldverhältnisse. – 1903. – XII, 988 S.
8. Klee E. Das Personenlexikon zum Dritten Reich wer war was vor und nach 1945 / E. Klee. – Aktualisierte Ausg. – Frankfurt am Main : Fischer-Taschenbuch-Verlag, 2005. – 732 S.
9. Эко У. 14 признаков фашизма / У. Эко [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.limesinferior.ru/post/86491135848/>.
10. Лазарев В. Пробелы в праве (вопросы понятия пробелов и критика теории беспробельности права) / В. Лазарев. – Казань : Изд-во Казанского ун-та, 1969. – 95 с.
11. Larenz K. Methodenlehre der Rechtswissenschaft / K. Larenz. – Berlin : Springer, 1960. – XI, 381 S.
12. Larenz K. Methodenlehre der Rechtswissenschaft / K. Larenz. – 2., neu bearb. Aufl. – Berlin : Springer, 1969. – XIV, 507 S.
13. Larenz K. Methodenlehre der Rechtswissenschaft / K. Larenz. – 3., völlig neu bearb. Aufl. – Berlin, 1975. – XVIII, 489 S.
14. Larenz K. Methodenlehre der Rechtswissenschaft / K. Larenz. – 4., erg. Aufl. – Berlin : Springer, 1979. – XX, 525 S.
15. Larenz K. Methodenlehre der Rechtswissenschaft / K. Larenz. – 5., neu bearb. Aufl. – Berlin : Springer, 1983. – 483 S.
16. Larenz K. Methodenlehre der Rechtswissenschaft / K. Larenz. – 6., neu bearb. Aufl. – Berlin etc. : Springer, 1991. – XVIII, 494 S.
17. Larenz K. Methodenlehre der Rechtswissenschaft : [Studienausgabe] / K. Larenz. – 3., neu bearb. Aufl. – Berlin ; Heidelberg : Springer, 1995. – XII, 325 S.
18. Canaris C. Karl Larenz / C. Canaris // Stefan Grundmann & Karl Riesenhuber (Hrsg.): Zivilrechtslehrer des 20. Jahrhunderts in Berichten ihrer Schüler. – Bd. 2. – Berlin, 2010. – S. 263–308.
19. Diederichsen U. Karl Larenz / U. Diederichsen // Juristen im Porträt. Festschrift 225 Jahre Verlag Beck. – München, 1988. – S. 495–510.
20. Karl Larenz [Elektronische Ressource]. – Zugang : https://de.wikipedia.org/wiki/Karl_Larenz.
21. Seul J. Karl Larenz: «Rechtsgenosse ist nur, wer Volksgenosse ist». In: Legal Tribune / J. Seul [Elektronische Ressource]. – Zugang : http://www.lto.de/persistent/a_id/5386/. – (Stand 24.03.2017).
22. Simon D. Karl Larenz (1903–1993) / D. Simon [Elektronische Ressource]. – Zugang : http://simon.rewi.hu-berlin.de/doc/Stichworte_4_12.pdf.
23. Jakobs H. Karl Larenz und der Nationalsozialismus / H. Jakobs // JuristenZeitung. – 1993. – 48. Jahrg., Nr. 17. – S. 805–815.
24. Larenz K. Hegels Zurechnungslehre und der Begriff der objektiven Zurechnung ein Beitrag zur Rechtsphilosophie des kritischen Idealismus und zur Lehre von der «juristischen Kausalität» / K. Larenz. – Lucka i. Th., 1927. – 109 S.
25. Larenz K. Die Methode der Auslegung des Rechtsgeschäfts : zugleich ein Beitrag zur Theorie der Willenserklärung / K. Larenz. – Leipzig : Deichert, 1930. – X, 106 S.
26. Säcker F. Recht und Rechtslehre im Nationalsozialismus Ringvorlesung der Rechtswissenschaftlichen Fakultät der Christian-Albrechts-Universität zu Kiel / F. Säcker. – Baden-Baden : Nomos-Verlagsgesellschaft, 1992. – 260 S.
27. Zeitschrift für deutsche Kulturphilosophie [Elektronische Ressource]. – Zugang : <http://resolver.sub.uni-goettingen.de/purl?PPN51334117X>.
28. Leaman G. Contextual misreadings: the US reception of Heidegger's political thought / G. Leaman. – Part 1. – Amherst : University of Massachusetts, 1991. – 536 p.
29. Larenz K. Richtiges Recht Grundzüge einer Rechtsethik / K. Larenz. – München : Beck, 1979. – 207 S.
30. Кленнер Г. От права природы к природе права / Г. Кленнер ; под ред. Б. Куркина ; вступ. ст. Л. Мамута. – пер. с нем. – М. : Прогресс, 1988. – 320 с.
31. Larenz K. Das Problem der Rechtsgeltung / K. Larenz. – Berlin : Junker und Dünhaupt, 1929. – 41 S.
32. Larenz K. Über die Unentbehrlichkeit der Jurisprudenz als Wissenschaft Vortrag gehalten vor der Berliner Juristischen Gesellschaft am 20. April 1966 / K. Larenz. – Berlin : de Gruyter, 1966. – 27 S.
33. Larenz K. Allgemeiner Teil des bürgerlichen Rechts / K. Larenz, M. Wolf, J. Neuner. – 10., vollst. neu bearb. Aufl. des von Karl Larenz begr. Werkes. – München : Beck, 2012. – 718 S.
34. Larenz K. Lehrbuch des Schuldrechts I Allgemeiner Teil / K. Larenz. – 14., neubearb. Aufl. – München : Beck, 1987. – XIX, 668 S.
35. Larenz K. Deutsche Rechtsrenewierung und Rechtsphilosophie / K. Larenz. – Tübingen : Mohr, 1934. – 44 S.
36. Larenz K. Über Gegenstand und Methode des völkischen Rechtsdenkens / K. Larenz. – Berlin : Junker und Dünhaupt, 1938. – 55 S.